

Tiho je. Previše. Kiša šapuće kroz otvoren prozor. Jedino što još možeš čuti je tvoje srce kako udara... Noktom zasecam jednu od rešetaka da bih se uverio da nisam ogluveo. Stojim na ovom istom mestu iz noći u noć, gledajući kroz prozor sa drugog sprata istu scenu, nedelju za nedeljom, mesec za mesecom, godinu za godinom... za godinom... Osim kiše, ništa se nikada ne menja. Došao sam iz tog sveta, bio jednom deo njega. Ali sada mi je stran, deluje mi kao strana zemlja o kojoj sam samo čitao. Ne osećam ništa... Ne mogu da nađem vezu s tim svetom, ne mogu da zamislim kako bi bilo prošetati jednom od tih ulica dok mi kiša udara o lice. Bilo je davno... Okrećem se od prozora i polako idem prema teškim čeličnim vratima... Jedan, dva, tri, četiri, pet... Okret... Idem nazad. Jedan, dva, tri...

Itako 12 godina u oko 5 kvadratnih metara u koje je stajalo tek toliko koraka. Dvanaest godina čekanja u redu za smrt u najzloglasnijem američkom zatvoru Angola, u Luizijani. Više od decenije samoće, okovane sa 358 zakivaka koje je Vilbert Rido bezbroj puta prebrojao, u koju je ušao kao 19-godišnjak i proveo je u društvu jednog ofucanog madraca,

kartonske kutije s papirom, olovkom i par knjiga i bubašvaba koje su dolazile i odlazile kad im je bilo volja. Rido je ubio Džuliju Ferguson 1961. godine. Oduzeo joj je život i oduzimanje njegovog bila je jedina moguća kazna. Crno-belo. Kao što je bila Amerika tog doba. Ukorenjeni rasizam, s najdubljim izdancima u Luizijani, nije ostavljao prostora ni za kakvu drugu opciju. On je ubio ženu, ali još gore od toga – on, crnac, ubio je belkinju. Za razliku od mnogih u to doba, Rido je makar stigao do sudnice. Imao je sreće. A tamo – sudije, porota, odbrana... Sve belci. I stotine belaca koji su nasrnuli na sud u želji da mu sami presude. Od njihovog linča spasla ga je smrtna kazna, kako sam kaže. Ironija ne-

svestan je života u kojem je on ostao tom čudnom mešavinom sreće i ironije.

ZLOČIN I KAZNA: Prošlo je pola veka od kada je frustrirani, usamljeni tinejdžer koji je mrzeo sebe i svoj život napustio školu i u toj uzaludnosti opljačkao banku. Nije želeo nikoga da ubije samo da se dokopa novca tog februarskog dana 1961. Poveo je tri radnice banke sa sobom kao taoce, ali kada su stvari krenule neočekivanim tokom u potpunoj panici ubio je jednu od njih. Nije dobio priliku da to kaže ni na prvom ni na još dva suđenja po žalbi na presudu. Tek mnogo, mnogo kasnije – kada je već bio poznat i priznat i kada su ljudi, njemu nepoznati, tražili njegovo

1962.

Vilbert Rido osuđen je na smrtnu kaznu zbog ubistva žene koju je uzeo za taoca prilikom pljačke banke

oslobađanje (među njima i Linda Labranš, buduća Ridova supruga), sud je 2005. preinačio presudu u ubistvo bez predumišljaja. Za to je kazna 21 godinu. Sa 44 već odležane, Rido je odmah oslobođen. Ipak, mnogo je ljudi, takođe njemu nepoznatih, koji se ni do danas nisu pomirili sa ovom odlukom, s popularnošću kojom je ovenčan i koja mu je, prema njihovom mišljenju, omogućila da se izvuče iz ruke pravde.

“To je priroda ljudi, priroda predrasude... Ali srećom nisu svi takvi”, racionalno objašnjava Rido. “Uradio sam najgoru stvar koju čovek može da uradi. Za to ne može da se kaže samo *mnogo mi je žao*. Čovek mora da prođe kroz proces, da shvati zločin koji je počinio, za

Od smrtnne kazne do priznatog pisca »

kada zaista nema granica. A ironija i sreća decenijama su pratile Ridoa, ruku pod ruku, o čemu je pisao u biografiji “In the Place of Justice” (u slobodnom prevodu *Na mestu pravde*), objavljenoj prošle godine. Razmišljanje o tišini s početka ovog teksta je preuzeto iz njegove knjige.

Danas je Vilbert Rido slobodan čovek. Posle 44 godine s one strane rešetaka, dočekuje šesto leto na terasi svog doma u Luizijani, gde se i dalje svakog jutra, dok njegova supruga još spava, uvek iznova raduje magiji života. “Život je čudo. Dragocenost!”, kaže Rido za *Novi magazin* jednog od ovih junskih dana. Ne samo njegov život, već život uopšte. “Svestan sam jednako i radosti, svrhe, svega što sam ukrao svojoj žrtvi Džuliji Ferguson. Onima koji je vole”. Svestan je da je ugasio jedan život i

Kada je Vilbertu Ridou smrtna kazna preinačena u doživotnu postao je novinar, ubrzo i urednik zatvorskog časopisa, a zatim pisac. **Aleksandra Ajdanić** razgovarala je sa čovekom koji se posle 44 godine iza rešetaka polako privikava na normalan život

to je potrebno vreme, iskustvo, razmišljanje, obrazovanje, izrastanje iz onoga što si bio ranije, iz onoga što si učinio.”

Mnogi ne znaju ili se ne sećaju, drugi ne mare za okolnosti u kojima je Rido živio pre zatvora. “Rastao sam pre Martina Lutera Kinga, pre borbe za građanska prava, u vreme i u društvu gde je sve bilo definisano rasom, gde je većina belaca određivala živote crncima, ko su i šta su, šta će i da li će raditi u životu, koji će toalet da koriste. Sve. Kada sam bio mali želeo sam da postanem neki superjunak, kao Flaš Gordon. Svi su me sputavali jer su nam i detinji snovi bili ograničeni. Roditelji nisu marili za mene, majka je jedino brinula da imam da jedem. Rekla mi je jednom, kasnije, da su oni znali da prave decu, ali ne i kako da ih vas-

pitavaju. Nisam naučen nikakvim vrlinama, nikakvoj socijalizaciji. Da me kada sam uhapšen nisu osudili na smrtnu kaznu, da sam umesto u samici završio među ostalim zatvorenicima, oni bi me ubrzo ubili, jer nisam znao kako da se ponašam", priča Rido. Opet sreća i opet ironija - opet je izbegao moguću smrt zahvaljujući smrtnoj kazni!

klinca sa ulice koji je kasnije postao lider u Americi; Bizmarka, koji je bio alkoholičar, a onda je ušao u istoriju kao državnik i ujedinitelj Nemačke; grupu bivših bezimernih engleskih zatvorenika koji su prebačeni na neki daleki kontinent zvani Australija. "I šta su uradili? Napravili su čitavu naciju! Pomislio sam - kad su mogli oni, mogu i ja! Ja sam uradio

1972.

Vrhovni sud SAD ukinuo je smrtnu kaznu, i Ridoova je preinačena u doživotnu

Živeo sam u laboratoriji zločina." I tako je počeo da čita na drugi način - učio je nove reči, načine na koje su pisci izražavali i dočaravali društvene prilike i karaktere određene okruženjem. Onda je počeo i sam da piše.

NOVINAR I UREDNIK: "Kada sam postao novinar 1974, a dve godine

PROMENA: Rido tada nije razmišljao o sreći, nije tako definisao ono što mu se događalo. Čekao je izvršenje smrtne presude i jedino je razmišljao kako da prekрати vreme. Počeo je da čita. "Čitajući, razvila mi se radoznalost o životu, u najmanju ruku o onom koji nikada nisam upoznao, o životu koji ima smisao. Ja sam kao dete živeo u siromašnom, vrlo skučenom svetu, u svom bloku oko kuće i škole. U samici sam odjednom naučio da je ovaj svet nešto drugo... Učenje je zadovoljstvo, radost života. To sam tek tada saznao. Našao sam nadu", priča Rido. Čitao je sve što mu je došlo pod ruku. I o mnogim ljudima koji su imali groznu prošlost, koji su padali na dno, a onda uspevali da se vrate, da čak postanu ljudi od ugleda... Nabrala Malkolma Iksa, problematičnog

samo jednu lošu stvar, mada najgoru moguću, ali mogao sam sada da uradim i nešto dobro, da svom životu - ma koliko još trajao - dam smisao. Kasnije, kada mi je smrtna kazna preinačena u doživotnu, osećao sam kao da mi je data šansa da živim i pozeleo sam da uradim nešto značajno, suštinsko, pozitivno sa svojim životom. Da se rehabilitujem, pred sobom, majkom, onima koji me znaju, pred celim društvom. To je bila moja borba za život", kaže Rido za *Novi magazin*.

"Da su mi u samici dali platno, kist i boje, možda bih postao slikar. Ali dok sam čekao u redu za smrt, osim nje kao izvesnosti, imao sam samo olovku i papir. Tako sam pomislio da mogu da počnem da pišem, da učinim nešto za društvo, da pokušam da objasnim zločin, prirodu zločina.

1979.

dobio nagradu za istraživačko novinarstvo za esej "Seksualna džungla"

kasnije i urednik zatvorskog magazina 'Angolajt', želeo sam da ljudima predstavim realnost zatvora, ljude koji žive i one koji u njemu rade. Puno je nerazumevanja, pogrešnih predstava o tom svetu. Bavljenje novinarstvom omogućilo je nama koji smo radili u časopisu da rešavamo neke probleme i odnose između zatvorenika i osoblja. Hteo sam i više od toga - da javnost razume kako taj svet funkcioniše, jer dok čovek nešto ne razume, on ne može ni da teži promenama. To sam shvatio na svom primeru. Hteo sam da budem nešto drugo, neko bolji. Bilo je još mnogo momaka u tom zatvoru koji su počinili strašne zločine, a među njima je bilo i onih koji su hteli da postanu bolji. Potrebna im je druga šansa. Nisam ja bio jedini. Ljudi ne razumeju kriminalce. Ljudi ne žele

da razumeju ono što ih povređuje. Ljudi hoće da se dobro osećaju, da mogu da kažu – ti si me povredio, hoću da zažališ zbog toga, hoću da te kazne, da te ubiju jer to zaslužuješ. Niko ne razmišlja o drugim rešenjima”.

Rido je opet imao sreće. Jedan od novih upravnika rešio je da potpuno ukine cenzuru na sve tekstove i

druga teška iskustva zaobišla su ga, jer on je bio “opasni momak iz reda za smrt, a s takvim se niko u zatvoru ne zeza”.

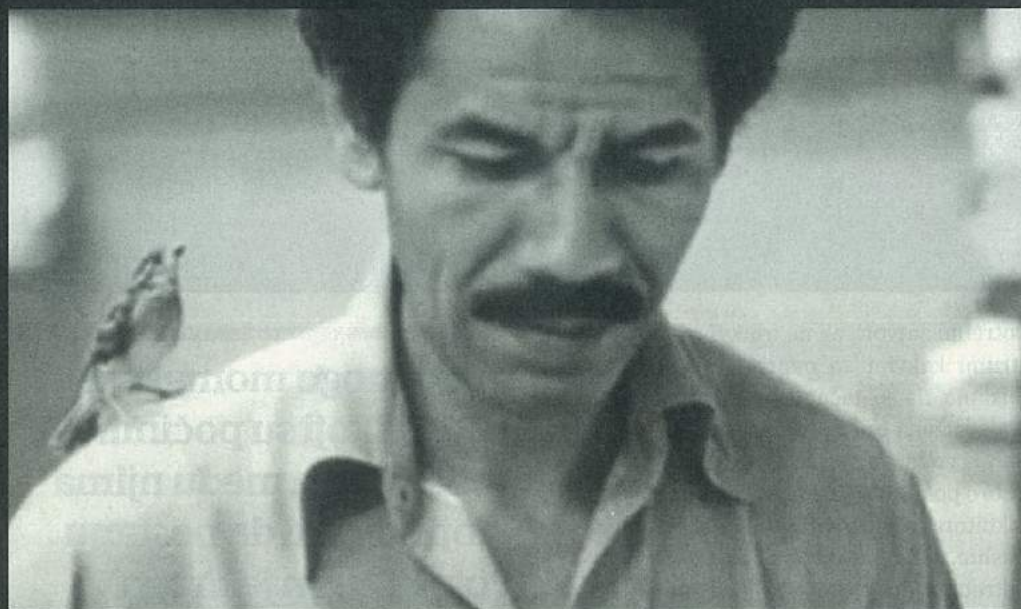
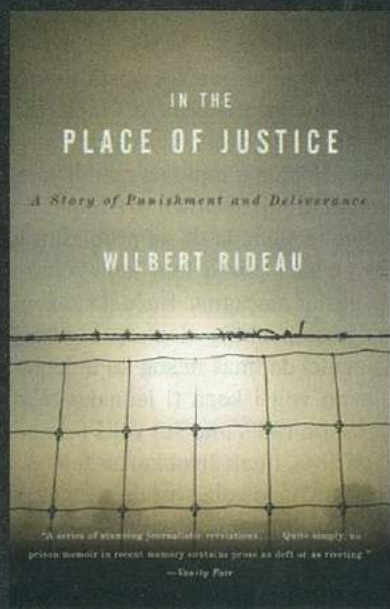
Drugi nagrađeni esej bio je “Razgovori sa mrtvima”, serija priča o zatvorenicima izgubljenim u sistemu, uhvaćenim u zamku rešetaka, iako su odavno odslužili kazne. Zahvaljujući Ridovim tekstovima, mnogi od

1974.

postaje novinar, a zatim i urednik zatvorskog lista “Angolajt”

snagu u Luizijani se u smrt osuđeni- ci šalju injekcijom.

Mnogo je tekstova koji su, potpisani Ridovim imenom, promenili situaciju u zatvorima širom Amerike, čak i u nekim zakonskim rešenjima. Dobijao je dozvolu da napusti zatvor, uvek sa osiguranom pratnjom za povratak, mogao je da putuje, da obilazi druge zatvorenike, da gostu-

fotografije u “Angolajtu”, sve dok se poštuju pravila novinarstva. Samo jednim stiskom ruke s novim upravnikom Rido je zakoračio u ostvarenje svog sna. Predsedan u istoriji zatvora, te sfere društva oduvek obavijene tajnama – “a uvek ima šta da krije”, dodaje Rido. Uskoro su, između ostalih, stigle i dve prestižne nagrade za novinarstvo. Jedna za “Seksualnu džunglu”, esej prepun grafičkih detalja o silovanjima i seksualnom nasilju u zatvorima. Uvreženo se veruje, objašnjava Rido, da homoseksualci siluju ostale zatvorenike. “Zapravo, heteroseksualci su ti koji biraju svoje robove, seksualno se izživljavajući nad njima. Često i stražari imaju udela u tim orgijama. To se u zatvorskom žargonu zove ‘preobražaj’, a mnogi preobraženi izvršili su samoubistvo”. I ovo i mnoga

Poveo je tri radnice banke sa sobom kao taoce, ali kada su stvari krenule neočekivanim tokom, u potpunoj panici ubio je jednu od njih. Nije dobio priliku da kaže istinu ni na prvom, ni na još dva suđenja po žalbi na presudu

ovih momaka su oslobođeni. Rido je objavio i prve stravične fotografije opekotina na telu jednog od zatvorenika nad kojim je izvršena smrtna kazna na defektnoj električnoj stolicu. Zahvaljujući tim fotografijama, od kada je smrtna kazna vraćena na

je na TV i radio programima. Bio je i dopisnik nacionalne radijske mreže. Bio je koautor dokumentarca o životu zatvorenika, nominovanom za Oskara. Postao je zatvorski portparol. Nisu ni u zatvorima svi gledali blagonaklono na to - stražarima nije išlo u glavu kako zatvorenik može da im postavlja provokativna pitanja. Ali Rido je imao određene ruke i – životnu misiju.

Više od dve decenije novinarstva iz zatvorske redakcije ostalo je iza Ridoa. Danas drži predavanja, promoviše svoju knjigu širom, i van SAD, piše, nastavlja borbu za izmene u zatvorskom sistemu koji, kako kaže, više nije sistem već industrijski kompleks. “Ljudi veruju da je tu samo reč o zločinu i kazni, ali nije - tu je reč o moći, novcu, politici i predrasudama. Svakom društvu su

potrebni zatvori, ali ne ovakvi monstrumi kakvim su napravljeni. Svi mislimo da je tačno ono što nam vlast kaže, a oni kažu da se zatvori dobro vode, da se sa zatvorenicima dobro postupa... To je kao kad pitate diktatora kakav je njegov režim; šta mislite, šta će vam reći?!" Sve što je potrebno, dodaje on, to je ukinuti cenzuru.

ŽIVOT, SLOBODA: Vilbert Rido je vrlo zauzet čovek. Svoju ulogu port-parola prigrabio je sa još više strasti otkad je slobodan. "Ja sam pisac i pišem i govorim o onome što znam, što je moje iskustvo. Pišem o kriminalcima kako bi svi shvatili zašto oni rade to što rade, da bi se našlo rešenje ne samo kada počine zločin, već pre nego što ga počine. To je odgovornost društva i svrha mog života je da to objasnim. Na predavanjima ljudi su često zapleteni u moralne nedoumice zbog činjenice da je Rido ipak čovek koji je oduzeo jedan život, svojim izborom. "Postalo je vrlo moderno da se govori o tome kako sami pravimo izbor i da je sve što uradimo stvar našeg izbora. Ali ima ljudi koji nemaju mogućnosti da naprave izbor – deca gladuju širom sveta, rađaju se u ratovima, muškarci i dalje siluju žene...Ti ljudi nemaju

Bilo je još mnogo momaka u tom zatvoru koji su počinili strašne zločine, a među njima i onih koji su hteli da postanu bolji. Potrebna im je druga šansa. Nisam ja bio jedini. Ljudi ne razumeju kriminalce

izbora. Oblikuje nas svet neposredno oko nas i to utiče na izbore koje pravimo. Postoje mogućnosti, ali ako su ti mogućnosti limitirane, onda to nije stvar izbora. Mi smo svi ljudi sa emocijama, a emocije su i bes, ljutnja... Emocije utiču da nekada učinimo i grozne stvari. U zatvoru, gde sam se svega nagledao, naučio sam da je ljudska priroda nepredvidiva. Ljudsko ponašanje nije tako jednostavno, nije sve stvar izbora. Ne biraš roditelje, da počnemo samo od toga."

Pitam ga kakav je svet u koji se vratio posle 44 zatvorske godine. "Onog ogoljenog rasizma iz vremena kada sam otišao u zatvor više nema. Danas ljudi svih rasa, vera, opredeljenja, slobodnije komuniciraju. Mno-

ge predrasude su izbledele, ali još na tome mora mnogo da se radi. U ovom svetu izgleda ima mnogo više tolerancije i to je dobro. S druge strane, ljudi su se otudili, nezadovoljniji su, umesto da provode vreme s prvim prijateljima, žive internet živote. Materijalna strana, posedovanje, to je postalo mnogo važno, ali su ljudi mnogo siromašniji u onom bitnom, suštinskom smislu."

Kako čovek koji je iz reda za smrt prešao dug put do ponovnog života, definiše slobodu? Mi koji je nikada nismo izgubili možda zaista ne razumemo njen značaj za Ridoa. "Za vas je to kao druga koža, druga priroda. Nikada o tome ne razmišljate, ne znate njenu pravu vrednost. Za mene je sloboda da se probudim u svojoj kući, pored žene koju volim i sa našim mačkama. Hoću da kažem da postoji obilje slobode u samoj činjenici da imaš nekog ko te bezuslovno voli i koga ti jednako tako voliš. Da radiš ono što voliš i da od toga živiš. Imati život kakav želiš, sa svrhom, oslobađa tvoj duh. Život je dragocen poklon, ali i prilika da se učini nešto značajno, bitno. Život je razumeti da je sve povezano, da si ti povezan sa svim i sa svima. Kada to shvatiš, razumeš da sve što činiš, i dobro i loše, ima svoj značaj. Uvek sam osećao da ne smem da proćerdam svoj život jer imam žrtvu iza sebe. I danas, šta god da se događa u mom životu, postoji ta žrtva." I neke rešetke zakovane duboko u duši Vilberga Ridoa. Ali on ide dalje. Navikava se na svet kojem se vratio, a to nije lako. Još se muči s mobilnim telefonom, koristi laptop ali samo za osnovne stvari. U prodavnicu i dalje ide samo sa suprugom jer je tokom godina izgubio svaki osećaj za matematičke operacije. Ako vidi pošto je kilogram banana, recimo, ne zna koliko može da ih kupi za novac koji ima kod sebe. On to sada ne razume. Mnoge, nama obične stvari, on ne razume. Uči da vozi. "Ide to nekako, ali onda sva ta kola oko mene... Idu brzo, prebrzo zapravo... I nije mi svejedno, jer vrlo sam svestan svoje smrtnosti".

2010.

objavio je autobiografiju "Na mestu pravde"